

כליסים

הכליסים נזכרים במשנה פעמיים כפרי בעל עוקץ המחברו לעץ (משנה תרומות יא ד; עוקצין א ו). נזכרו בתוספתא כמה פעמים בהקשרים שונים (תוספתא תרומות ה ו; שם ה ז ועוד) ופעם אחת בספרא (שרצים י). נזכרים בתלמודים כמה פעמים (ירושלמי ערלה ב ה"א ועוד; בבלי חולין סז ע"ב ועוד). בדפוסים מאוחרים של המשנה מופיעים 'כלוסים' במקום נוסף (עוקצין ג ב) אך קרוב לוודאי שזהו שיבוש של 'בלוסים' (עיין לעיל ערך 'בלובסין'/'בלוסין').

הזיהויים

תאנה

■ **תאנה** - חלק מהפרשנים מזהים עם מינים שונים של תאנים/תאני בר. כך אצל רנאה"י (הביא שתי דעות - תאני בר ופירות השקמה, קרובתה של התאנה), ריבמ"ץ, רמב"ם, תנה"י, תפא"י (כדעה שנייה) ורע"ב (במקום אחד).¹

■ **פול הגינה**, 'פול' (*Vicia faba*) - צמח חד-שנתי חורפי ממשפחת הקטניות. הפול הוא גידול תרבות קדום, ונזכר פעמיים בתנ"ך לצד מזונות בסיסיים אחרים.² משמש גם כיום למאכל אדם ובהמה. זהו הזיהוי בזרעים גניזה ב.³

פול הגינה

■ **חמצה תרבותית**, 'הומוס' (*Cicer arietinum*) - צמח ממשפחת הקטניות. משמש כמאכל לאדם בצורות שונות של בישול, קלייה או טחינה. כך זיהה רש"י, וכך מופיע

חמצה תרבותית

אלון הגלעין

בתפא"י (כדעה ראשונה) ואצל ר"ש.⁴ בספר אור זרוע מופיע זיהוי כללי - מין קטנית, וכך גם אצל רע"ב במקום אחד.⁵

■ בלוטים של **אלון הגלעין** (*Quercus ilex*) - עץ ים-תיכוני ירוק-עד. לא גדל בארץ. בלוטיו של האלון אכילים לאחר קלייה או כאבקה, ומשמשים באירופה למאכל חזירים. כך זיהו כנראה כתכ"ה ומוה"ע.⁶

■ פירות שונים - היו שזיהו את הכליסים כמין פירות, באופן כללי.⁷ אחרים הציעו את הצימוקים⁸ או גרגרים של מין דגן מסוים.⁹

עיון

המשותף לרוב הזיהויים הוא בהיותם מינים בעלי עוקץ. נראה כי ישנן שתי

מסורות עיקריות לזיהוי הכליסים: האחת עוסקת בזן מסוים של תאנים והאחרת במין קטנית. ייתכן שהמקור לזיהוי כמין של תאנים נעוץ בדמיון שבין ה'כליסים' ל'בלוסין' (ע"ע). זיהוי ייחודי של הכליסים כבלוטים קשור לקרבה האטימולוגית שבין 'הכלס' ובין 'ilicis' - שמו הלטיני של העץ הנושא אותם.¹⁰

החוקרים נחלקו בזיהוי: פליקס זיהה עם זן של תאנים רעות,¹¹ אך היה גם מי שזיהה את הכליסים עם ינבוט השדה.¹² לפי פלדמן הכליסים זהים לבלוסים (לדבריו - בולבסים) והם מזוהים עם הבצללים של מיני הכדן (*Muscari*).¹³

הערות:

1. רנאה"י (עוקצין עמ' 5): הכליסים אלכנס והוא אלתאלוק [תאלוק' מובא במילון התימני של טובי (טובי, מילון, עמ' 87) בערך 'בלבסיס'], ויש אומרים תין ברי [=תאני בר] < خنس, تألق = Ficus sycamorus (עיסא, עמ' 83, ע' 15. השם خنس ייחודי לתימן); ריבמ"ץ (תרומות יא ד): בליסיים (!) מין תאינין הן; רמב"ם (תרומות יא ד עמ' 196): וכליסיין מין תאנים; (עוקצין א ו עמ' תשכג): וכליסיין מין תאנים דקות; תנה"י (עמ' 256 ערך 'כלס'): מין תאני בר שעל פי רוב בהמות אוכלות אותו; תפא"י (עוקצין א ו, קעו ע"א, בדפוסים מאוחרים: תרומות יא ד): וי"א מין תאנה; (בדפוסים מאוחרים: עוקצין א ו): וי"א מין תאנים, וכן מסתבר ...
2. ראה עמר, מקרא, עמ' 105.
3. זרעים גניזה ב: והכליסים באקלי < باقلي = Vicia faba (עיסא, עמ' 189, ע' 1).
4. רש"י (חולין סז ע"ב): כליסיין - מין קטנית צידראש בלע"ז < cedres (צד. עת.) = pois chiches (צד. דרמשטרטור ובלונדהיים, עמ' 19, ע' 161) = Cicer arietinum (ניקולוב, מילון, עמ' 793): ר"ש (עוקצין א ו): והכלוסין... פירש בקונטרס שהוא מין קטנית צודר"א בלעז < לעיל רש"י; תפא"י (עוקצין א ו, קעו ע"א): והכלוסין - מין קטנית (בדפוסים מאוחרים: תרומות יא ד): ציסער ערבוען וי"א מין תאנה; (בדפוסים מאוחרים: עוקצין א ו): מין קטניות וי"א מין תאנים, וכן מסתבר... (שם ג ב, ושם 'כלוסין'): קיכער ערבסען < Kichererbse (גר.) = Cicer. ניקולוב, מילון, עמ' 695. השם Zisser erbsen (תואם את הכתיב 'ציסער ערבוען') הינו נדיר ונזכר ביחס לאחד המינים של הסוג Astragalus (קדד - סוג במשפחת הקטניות. לינדן, אלזס, עמ' 117). אומנם, מסתבר כי כוונתו כאן לחמצה Cicer- הקרוב פונטית).
5. אור זרוע (ח"א, הלכות טריפות, סימן תלז): ואת היתושין שבכליסיין - מין קטנית הוא; רע"ב (עוקצין א ו): והכליסיין מין קטנית.
6. כתכ"ה (דף מב ע"א, גורס 'הכלוסין' - ה' שורשית): הכלוסין... ה"ה עיקרית ופי' פרי מין ארז ב"ר [=בלשון רומי] גלנץ איליציס < Glans ilicis (לט.) - בלוטי Quercus ilex (glans) - בלוט, ilicis - של ilex). ייתכן שהוא ראה קרבה אטימולוגית בין 'הכלס' ובין 'ilicis'; מוה"ע (ח"ד עמ' 241 ע' כלס): פירוש הכילוס בל"י מין פרי ארז אשר הוא מאכל חזירים אך לפעמים האדם אוכל אותו < השם 'הכילוס' לא מוזהה, אך הביטוי 'מין פרי ארז' [את 'ארז' זיהה רש"י עם Quercus]. ע"ע, דומה מאוד לניסוח של כתכ"ה (ראה לעיל). ואכן, בלוטי Quercus ilex שימשו כמאכל חזירים באירופה. [בוקסטורף מוזהה את 'כליסיים' עם מין תאנים, ומביא גם את פירוש רש"י. בוקסטורף, לקסיקון, עמ' 1048].
7. ר"ש (תרומות יא ד): כליסיין - מיני פירות; רא"ש (תרומות יא ד): כליסיין מין פירות.
8. המליצה (שש. ד' 114): כשמש < کشمش - צימוקים ללא גרעינים (סטיינגאס, עמ' 1034; אחונדוב, עמ' 233).
9. מכה"מ (בהמ"ל, עוקצים א): זרת ספיד [=לבן] וכ"ד [=קטן] < زرت - הוא, כפי הנראה, מין דגן (כיום זהו שמו של התירס, שהגיע מן העולם החדש. בין השאר הוא מוזהה עם Panicum, ראה מכה"מ, ע' 'דוחן'), ואם כן כליסיים הם גרגרי דגן מסוים, לבן וקטן.
10. רענן, כלופסין, 20.10.21. <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=30981>.
11. פליקס, צומח, עמ' 196.
12. לעף, פלורה, ד, עמ' 71. סינונים של P. stephaniana.
13. פלדמן, משנה, עמ' 159-160.